

УДК 378:373.3+7.011

Сунь Цзіңцію*

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ»

У статті висвітлено наукові погляди на розвиток творчості і творчого потенціалу особистості. Розкрито сутність понять «творчість», «творча діяльність» і «творчий потенціал особистості». Схарактеризовано дефініції творчості з позицій філософії, психології, педагогіки. Підкреслено, що серед основних показників творчих здібностей учені виокремлюють творче мислення та творчу уяву; поєднання уважності, чутливості, спостережливості, особливостей пам'яті, уяви, мислення; швидкість думки, її гнучкість, оригінальність і фантастичність, допитливість, здатність дивуватися й пізнавати; здатність ризикувати, сприймати неоднозначні речі; розвинену інтуїцію. Конкретизовано науково-теоретичні підходи щодо складових творчого потенціалу особистості.

Ключові слова: навчання, особистість, розвиток, творчість, творчий потенціал.

Актуальність дослідження проблеми розвитку творчого потенціалу особистості зумовлена насамперед наявністю практичної потреби у використанні її потенційних ресурсів як основного чинника у вирішенні завдань розвитку творчих здібностей і активності. Обґрунтування й подальше дослідження проблеми, пов'язаної з розумінням специфіки творчості, сутності, структури й природи творчого потенціалу особистості дає можливість більш глибоко розкрити механізм становлення і реалізації її творчих здібностей. Творчий потенціал є важливим надбанням як суспільства в цілому, так і окремої людини, що дає можливість ефективно вирішувати й суто практичні завдання, пов'язані з використанням людського потенціалу в розвитку українського суспільства.

У контексті нашого дослідження відзначимо, що значний внесок у вирішенні проблеми виявлення, вивчення й розвитку творчого потенціалу особистості належить таким відомим вітчизняним психологам і педагогам, як Д. Богоявленська, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, В. Дружинін, Г. Костюк, Н. Лейтес, О. Леонтьєв, О. Матюшкін, В. Моляко, А. Петровський, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн та ін., а також зарубіжним дослідникам Г. Айзенку, А. Біне, Д. Векслеру, Дж. Гілфорду, Ж. Годфруа, Ж. Піаже, Ч. Спірмену, Р. Стернбергу, Е. П. Торренсу та ін.

Метою статті є визначення сутності поняття «творчий потенціал особистості» та характеристика його складових.

У першій половині ХХ століття розпочинається вивчення окремих аспектів розвитку творчого потенціалу (Л. Виготський [6], О. Лук [10], С. Рубінштейн [12] та ін.). Системний практичний розгляд цього питання дозволяє інтенсифікувати його теоретичне обґрунтування, вибудувати певні наукові теорії та гіпотези. Після 1930-х рр. інтерес дослідників до зазначених питань поступово зменшується, хоча недостатньо розробленими залишилися критерії творчості, творчої діяльності тощо.

У 1950-х рр. американський психолог Дж. Гілфорд уводить до наукового обігу поняття креативності, яку трактує як вищий процес мислення, що перевищує логічне й раціональне мислення та заснований на протилежності конвергентного (односпрямованого, логічного) та дивергентного (різноспрямованого, алогічного) мислення [7].

У цей період видатний український педагог В. Сухомлинський висунув гіпотезу про те, що без учителя, здатного до фантазування, уяви, творчого мислення, не може існувати жодна школа, зокрема й вища. В. Сухомлинський розглядав гуманістичні взаємини, що мають визначати стосунки особи і колективу, у зв'язку зі структурою людського світогляду, звертаючи чільну увагу на розкриття та ствердження сил і творчих здібностей людини, пробудження її індивідуальної неповторності, творчої самобутності й самостійності [16].

*© Сунь Цзіңцію

Отже, відповідно до мети нашого дослідження з'ясуємо сутність поняття «творчий потенціал».

«Потенціал» (від лат. *potentia* – «сила»; англ. *potential*, нім. *Potential*, нім. *Konsumismus*) у словниках трактується як ресурс, заряд, запас, резерв (внутрішній, життєвий), можливості тощо [1; 4; 11]. Словник української мови подає декілька значень слова «потенціал», одне з яких – пряме – стосується його використання у спеціальних галузях наук (фізика, техніка тощо), а інші – переносні – використовуються для «позначення сукупності всіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил тощо, що можуть бути використані в певній галузі, діяльці, сфері; запасу чого-небудь, резерву; прихованих здатностей, сил для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [13, с. 402].

Поняття творчого потенціалу досить детально розроблено у психологічній науці. Енциклопедичний словник із психології та педагогіки подає визначення творчого потенціалу як аспекту, складової інтелекту, що характеризується новизною в мисленні та оригінальністю у вирішенні завдань [5]. Схожої думки дотримується А. Богуш, вважаючи творчий потенціал системною характеристикою особистості, що дає їй можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях [3], а також Ю. Кузьменко, визначаючи творчий потенціал як ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності [9]. Д. Богоявленська зазначає, що творчий потенціал ґрунтується передусім на природних здібностях як на головному вирішальному аспекті [2].

Поняття «творчість» як цінність розглядає український академік А. Богуш, який визначає її провідне місце серед основних виховних цінностей і вбачає в ній механізм розвитку культури, а головним показником цього процесу називає духовність [3], а також вказує на тісний зв'язок між поняттями «творчість», «цінність», «духовність», «особистість» За її міркуванням, творчість виявляється в усіх сферах життєдіяльності, є своєрідним інтелектуально-чуттєвим станом, що відбувається на позитивному тлі поведінки й характеризує людину як цілісну, духовно розвинену особу [там само]. Серед основних показників творчих здібностей учені виокремлюють творче мислення та творчу уяву (Г. Альтшуллер, Л. Виготський, В. Дружинін, А. Петровський); поєднання уважності, чутливості, спостережливості, особливостей пам'яті, уяви, мислення (широта, глибина та зрозумілість думки, її послідовність, самостійність, критичність, свобода від шаблонних способів вирішування завдань) (Г. Костюк); швидкість думки, її гнучкість, оригінальність і фантастичність, допитливість, здатність дивуватися й пізнавати (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд); здатність ризикувати, сприймати неоднозначні речі; розвинену інтуїцію (Т. Богданова).

На підставі викладеного, творчий потенціал можна визначити як інтегративну властивість, що формується на основі задатків у процесі взаємодії особистості з навколишнім середовищем і є результатом розвитку її психічних процесів та умовою успішної життєдіяльності [14].

Отже, аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що творчість має подвійний психологічний аспект – особистісний і процесуальний. Вона передбачає наявність в особистості відповідних здібностей, мотивації, знань та вмінь, завдяки яким і створюється творчий продукт. Вивчення цих властивостей особистості виявляє важливу роль уяви, несвідомих компонентів розумової активності, а також потреб у самоактуалізації.

Д. Богоявленська пропонує інтерпретувати природу творчої продуктивності, не вдаючись взагалі до поняття творчої здібності як до пояснювального принципу [2]. Розкриття операційного психологічного наповнення механізму творчості стає можливим лише під час розгляду феномену творчості в процесуальнодіяльній парадигмі: не особлива специфічна (творча) здібність, а позиція суб'єкта діяльності визначає

можливість творчих досягнень. В основу її експериментально-дослідницької роботи покладено ідеї теорії розвивального навчання В. Давидова [8], який надавав особливого значення формуванню моральної сфери й способам організації розвивального навчання. Принципом його системи була не жорстка установка на досягнення результату, а навчання за допомогою «квазідослідницької діяльності» як шляху формування позиції суб'єкта діяльності. «Якість виконання діяльності завжди обумовлена цілями й мотивами. Якщо цілі особистості знаходяться поза самою діяльністю, то діяльність виконується у кращому випадку сумлінно і її результат навіть при найкращому виконанні не перебільшує нормативу. Відзначаючи в такому разі високі здібності людини, не слід говорити про її високий творчий потенціал, оскільки творчість передбачає збіг мотиву й цілі, тобто захоплення діяльністю. Лише за цієї умови новий продукт значно перевершуватиме початковий задум. І як наслідок, відбувається розвиток діяльності з ініціативи самої особистості (фактично саморозвиток діяльності), а це і є творчість» [2, с. 35]. Автор виокремлює прояви трьох якісно відмінних рівнів творчого процесу:

1. Стимульно-продуктивний – діяльність може мати продуктивний характер, але це кожного разу визначається дією деякого зовнішнього стимулу.

2. Евристичний – діяльність набуває творчого характеру. Вона суб'єктивно оцінюється учнем як новий, «свій», «власний» спосіб, який дозволить вирішувати поставлені завдання.

3. Креативний – самостійно знайдена емпірична закономірність використовується не лише як прийом вирішення, а постає як нова проблема.

Тут дії індивіда набувають породжувального характеру і все більш втрачають форму відповіді: його результат ширший, ніж вихідна мета. «Творчість у власному розумінні слова починається там, де результат перестає бути тільки відповіддю, тільки вирішенням заздалегідь поставленої задачі. При цьому він залишається і розв'язком, і відповіддю, але разом із тим у ньому є дещо «поверх того», що й визначає його якісно новий статус» [там само, с. 35].

Відповідно до цього наше дослідження ґрунтується на позиціях теорії поетапного формування розумових дій та діяльнісного підходу до розвитку творчого потенціалу особистості, впливає на здатність особистості до теоретичного мислення.

Виділені Д. Богоявленською три рівні фактично є показниками тих етапів, які має пройти особистість, розвиваючи свої творчі здібності, й одночасно вони є рівневими критеріями для оцінювання якості творчого процесу.

Наступною важливою проблемою психології творчості є виявлення здатності індивіда до творчості (креативності) та з'ясування зв'язків між творчими здібностями й інтелектом. Остаточного розв'язання цієї проблеми немає, проте результати досліджень у цьому напрямку дають певну інформацію.

Поняття «креативність» у контексті психологічного знання набуло значення лише на початку 50-х років завдяки роботам Дж. Гілфорда. Основою концепції Гілфорда щодо креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності стала його тривимірна модель структури інтелекту: зміст (4 параметри); операції (5 параметрів); продукти (6 параметрів), тобто 120 специфічних типів когнітивних здібностей – складових інтелекту, які характеризуються 15 параметрами.

Дж. Гілфорд звертає увагу на існування принципової відмінності між двома типами мисленневих операцій – конвергенцією (сходженням) і дивергенцією (розходженням) [7]. Конвергентне мислення актуалізується, коли при розв'язуванні завдання людині треба на основі певних умов прийняти єдино правильне рішення або обмежену умовою їх кількість. Дивергентне мислення, за Гілфордом, визначається як тип мислення, що відбувається в різних напрямках. Таке мислення припускає варіювання шляхів розв'язання проблеми і часто призводить до несподіваних висновків і результатів. Інакше кажучи, існують два способи розв'язання деякої проблеми:

1) конвергентне мислення, при якому всі зусилля концентруються на пошуку єдиного правильного вирішення на основі наявних знань і логічних міркувань;

2) дивергентне мислення, яке забезпечує «віялоподібний» пошук у всіх можливих напрямках, розгляд якомога більшої кількості варіантів; такий пошук найчастіше призводить до оригінальних рішень.

Творчим особистостям звичайно притаманне дивергентне мислення, вони схильні утворювати нові комбінації з елементів, які більшість людей знають і використовують лише якимось одним способом, або формувати зв'язки між елементами, які на перший погляд не мають нічого спільного. За Дж. Гілфордом, основними особливостями (ознаками) творчого мислення є такі: оригінальність (здатність породжувати несподівані й небанальні рішення), пластичність (здатність до численних рішень), рухливість (здатність переходити від одного аспекту проблеми до іншого, не обмежуючись однією єдиною точкою зору), семантична спонтанна гнучкість (здатність висувати різноманітні ідеї в ситуаціях, що не мають орієнтирів, підказок для цих ідей) [7, с. 290].

Творча людина еклектична, допитлива і постійно намагається поєднати факти з різних галузей; її сприйняття світу неперервно поновлюється. Звичайно творчі люди – це мрійники, вони намагаються перетворити в життя свої «маревні ідеї», одночасно приймаючи та інтегруючи ірраціональні аспекти своєї поведінки.

Складових творчого процесу багато. Зупинимося на деяких із них – на нашу думку, найбільш важливих, щоб простежити генезу розвитку творчої особистості й одночасно побачити важливі педагогічні аспекти щодо збереження та підтримки творчого потенціалу. Розвиток творчих здібностей людини може тривати упродовж значного періоду її життя, проте в онтогенезі існують оптимальні сензитивні вікові періоди їх формування. В організації навчально-виховної діяльності, що сприяла б розвитку творчого потенціалу особистості, слід враховувати вікові особливості учнів. І хоч учитися ніколи не пізно, але для розвитку мислення існують жорсткі вікові обмеження.

Отже, аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що у процесі нарощення творчого потенціалу через активну діяльність виникає дедалі більша потреба в творчій самореалізації та саморозвитку. Цей процес розгортається по спіралі: потенціал реалізується шляхом зусилля, спрямованого на прагнення до перевищення себе. Взаємозв'язок між поняттями «творчість» і «творчий потенціал» можна описати таким чином: результативність творчої діяльності залежить від рівня творчого потенціалу; разом із тим у творчості людина одночасно виявляє творчий потенціал і нарощує його.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виборі методів і прийомів, спрямованих на розвиток творчого потенціалу особистості.

Література:

1. Акмеологический словарь / под общ. ред. А. А. Деркача. – М. : Изд-во РАГС, 2004. – 161 с.
2. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов н/Д : Изд-во РГУ, 1983. – 236 с.
3. Богуш А. М. Педагогічні нотатки та роздуми / А. М. Богуш. – Запоріжжя, 2001. – 219 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [гол. ред. В. Т. Бусел; редакц.-лексикогр. Бусел В. Т., Василега-Дерибас М. Д. та ін.]. – 5-те вид. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
5. Вербицкий А. А. Энциклопедический словарь по психологии и педагогике / А. А. Вербицкий. – М. : ППН, 2013. – 445 с.
6. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологические очерки: книга для учителя / Л. С. Выготский. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
7. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления [под ред. А. М. Матюшкина]. – М. : Прогресс, 1965. – С. 433-457.
8. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. – М. : Интор, 1996. – 542 с.
9. Кузьменко Ю. В. Развитие творческих способностей дитини як передумова успішної соціалізації особистості / Ю. В. Кузьменко, Л. С. Жилияева // Таврійський вісник освіти. – № 1 (49). – 2015. – С. 142-146.

10. Лук А. Н. Психология творчества / А. Н. Лук – М. : Просвещение, 1978. – 127 с.
11. Ожегов С. И. Словарь русского языка. 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Рус.яз., 1990. – 917 с.
12. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 688 с.
13. Словник української мови : в 11-ти т. / ред. кол.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник, Г. М. Гнатюк та ін. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 10. – 659 с.
14. Сунь Цзинцю. Досвід упровадження методу «Сузукі» у дошкільних навчально-виховних закладах Китаю / Сунь Цзинцю, О. А. Жерновникова // Суспільні дослідження у 21 сторіччі : матер. VIII міжнар. наук.-практ. конф. (25 березня 2017 р., м. Краматорськ). – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 81-82.
15. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1986. – Т. 1. – 654 с.
16. Черноус Н. А. Проблема розвитку творчих здібностей особистості / Н. А. Черноус, А. В. Ковінько // Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (11 квітня 2017 р., м. Харків). – Х. : Стиль-Издат, 2017. – С. 313-314.

Сунь Цзинцю

СУТЬ ПОНЯТИЯ «ТВОРЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛИЧНОСТИ»

В статье освещены научные взгляды на развитие творчества и творческого потенциала школьника. Раскрыты суть понятий «творчество», «творческая деятельность» и «творческий потенциал школьника». Охарактеризовано дефиниции творчества с позиций философии, психологии, педагогики. Подчеркнуто, что среди основных показателей творческих способностей ученые выделяют творческое мышление и творческое воображение; сочетание внимательности, чувствительности, наблюдательности, особенностей памяти, воображения, мышления; скорость мысли, ее гибкость, оригинальность и фантастичность, любознательность, способность удивляться и познавать; способность рисковать, принимать неоднозначные вещи; развитую интуицию. Конкретизированы научно-теоретические подходы к составляющим творческого потенциала школьника.

Ключевые слова: обучение, личность, развитие, творчество, творческий потенциал.

Sun Jingqiu

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF «CREATIVE POTENTIAL OF THE INDIVIDUAL»

In the article the scientific views on the development of creativity and the creative potential of the student. The essence of the concepts of «work», «creative activity» and «student creativity». Author determined definition of creativity from the standpoint of philosophy, psychology and pedagogy. The main indicators of creativity distinguish scientists, creative thinking and imagination; combination of attentiveness, sensitivity, observation, features memory, imagination, thinking; the speed of thought, its flexibility, originality and fantastic, curiosity, wonder and ability to learn; the ability to take risks, accept mixed things developed intuition. The author distinguishes the manifestations of three qualitatively different levels of the creative process: stimulative-productive, heuristic and creative. Concretized scientific and theoretical approaches to creativity components student. Determined that creativity is an integrative - property that is based on the deposits in the interaction between the individual and the environment is the result of her mental processes and condition for successful life. The author states that in the process of increasing creative potential through active there is a growing need for creative self-realization and self. This process unfolds spiral: the potential is realized through efforts to striving to exceed themselves. The relationship between the concepts of «creativity» and «creativity» with respect to the student can be described as follows: the impact of creative activity depends on the creativity; however, in the work of people at the same time showing creativity and builds it.

Key words: education, personality, development, creativity, creativity.

Рецензент: Кузьменко Ю.В.